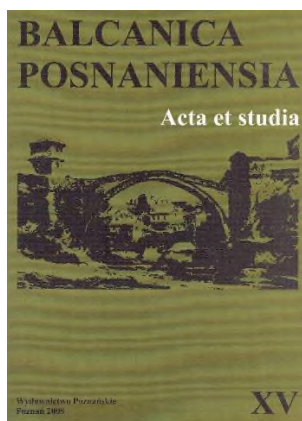




Kujawa Karol, *Bošnjacy, Muzułmanie czy Chorwaci islamskiej wiary? Problem narodowej identyfikacji słowiańskich muzułmanów w Chorwacji*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2009, t. 15, s. 225–234.

<https://doi.org/10.14746/bp.2009.15.19>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/53099>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

bch.amu.edu.pl

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.



UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU



Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego



Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

BOŠNJACY, MUZUŁMANIE CZY CHORWACI ISLAMSKIEJ WIARY? PROBLEM NARODOWEJ IDENTYFIKACJI SŁOWIAŃSKICH MUZUŁMANÓW W CHORWACJI

KAROL KUJAWA

ABSTRACT. Karol Kujawa, *Bošnjacy, Muzułmanie czy Chorwaci islamskiej wiary? Problem narodowej identyfikacji słowiańskich muzułmanów w Chorwacji* (*Bosnians, Muslims or Croats of islam faith? Problem of national identification of slavic Muslims in Croatia*).

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XV, Poznań 2009, Wydawnictwo Poznańskie, pp. 225-234, ISBN 978-83-7177-519-2, ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

Karol Kujawa, Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Institute of History, Adam Mickiewicz University), ul. Św. Marcin 78, 61-809 Poznań, Polska-Poland.

Wojna w Chorwacji w latach 1992-1995 zwróciła szczególną uwagę opinii publicznej na świecie, na problem mniejszości serbskiej w tym kraju. Mniej miejsca poświęcano jednak trzeciej, co do wielkości grupie etnicznej w Chorwacji – Muzułmanom¹. Wkrótce po ogłoszeniu przez Republikę Chorwacką niepodległości (25 czerwca 1992), znaleźli się oni w politycznym i prawnym *wakuum*. Przestano traktować Muzułmanów jako mniejszość narodową i dążono do ich asymilacji. Coraz częściej w chorwackich środkach masowego przekazu zaczęto ich określać mianem narodu wymyślnego, czy mętnego². Wzrost antymuzułmańskich nastrojów doprowadził w konsekwencji do społeczno-politycznego ożywienia tej wspólnoty. Na terenie Chorwacji powstawało coraz więcej organizacji oraz partii politycznych, które stanęły w obronie interesów Muzułmanów.

Celem tego referatu jest omówienie działalności Muzułmanów/Bošnjaków na terenie Chorwacji w latach dziewięćdziesiątych XX i na początku XXI wieku oraz próba zanalizowania polityki władz chorwackich wobec tej wspólnoty. Poruszona w tej pracy problematyka nie doczekała się jeszcze gruntownego zbadania, a dotychczasowe publikacje naukowe dotyczące tego regionu traktowały ją marginesowo.

¹ W 1974 roku władze komunistycznej Jugosławii nadały słowiańskim muzułmanom status narodu pod nazwą Muzułmanie. Należy podkreślić, że pod tą nazwą nie identyfikowano mniejszości albańskiej (w większości muzułmańskiej), jak i tureckiej, które posiadały w Jugosławii oddzielny status mniejszości narodowej. W 1993 roku muzułmańska inteligencja odrzuciła komunistyczną nazwę i przyjęła nową – Bošnjacy.

² I. Kajam, *Zavodenje muslimana (Budi svoj!)*, Zagreb 1992, s. 43.

Do pierwszych kontaktów cywilizacji islamskiej z Chorwacją prawdopodobnie doszło jeszcze wiele lat przed przybyciem na Półwysp Bałkański Turków osmańskich. Według niektórych przekazów islam na terenie dzisiejszej Chorwacji pojawił się już w XI wieku dzięki kontaktom z arabami, którzy docierali do wybrzeży Morza Adriatyckiego. Prawdopodobnie w tym samym czasie na lądzie, przez Węgry i Sławonię, przemieszczały się małe grupy muzułmanów, a przyczyna ich osiedlenia nad Adriatykiem jest słabo udokumentowana³.

Stałe kontakty ziem chorwackich z islamem zaczęły się w drugiej połowie XV wieku. Rosnące w potęgę Imperium Osmańskie podjęło ekspansję w głąb kontynentu europejskiego. Na jego drodze znalazły się także ziemie chorwackie, które pozbawione większego wsparcia Stolicy Apostolskiej, jak i innych europejskich państw stały się łatwym łupem dla tureckiego najeźdźcy. Powoli padały najważniejsze chorwackie miasta, tj. Srijem (1521), Knin, Skradin (1522), Ostrovica (1523), Vukovar, Osijek (1526)⁴. W wyniku rządów Imperium Osmańskiego w XVI i XVII wieku, jak dowodzą niektórzy muzułmańscy badacze, w Sławonii i Dalmacji pojawiły się duże skupiska muzułmanów. Po opuszczeniu tych ziem przez Turków osmańskich grupa ta podążyła za nimi do Bośni i Hercegowiny (BiH)⁵.

Trzeci etap kontaktów islamu z Chorwacją nastąpił w drugiej połowie XIX wieku. W tym czasie ziemie chorwackie oraz w dużym stopniu zislamizowana BiH znalazły się w ramach jednego państwa – Cesarstwa Austro-Węgier. Doszło do nawiązania bliskiej współpracy między mieszkańcami tych ziem. Do Zagrzebia przybyli bośniaccy handlarze, których część postanowiła na stałe się osiedlić w tym mieście. Jednym z najważniejszych materialnych świadectw ich obecności jest muzułmański grób Osmana Banjałućanina z 1883 roku, znajdujący się na cmentarzu Mirogoj w Zagrzebiu⁶. Współpraca Chorwatów z mieszkańcami BiH nie ograniczała się tylko do kontaktów ekonomicznych. Na uczelniach zagrzebskich studiowało wielu bośniackich muzułmanów, którzy w miarę upływu lat coraz bardziej identyfikowali się z Chorwatami. Angażowali się w działalność takich chorwackich narodowych towarzystw jak „Matica hrvatska”, czy „Književno društvo Sv. Jerinima”⁷. W drugiej połowie XIX wieku część polityków chorwackich zaczęło głosić tezę, że słowiańscy muzułmanie są Chorwatami, a sama BiH jest częścią Chorwacji⁸.

³ R. Čičak-Chang, *Islam i muslimani u Hrvatskoj: škica stvaranja muslimanskog/bošnjačkog socio-kulturalnog prostora*, „Migracijske teme. Časopis za istraživanje migracija i narodnosti”, broj 4, Zagreb 1999, s. 453; S. Mašović, *Muslimani u Hrvatskoj*, „Behar”, broj 34, Zagreb I-II 1998, s. 10.

⁴ Szerzej na temat podbojów tureckich na Półwyspie Bałkańskim zob.: T. Macan, *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb 1992, s. 120-123, 187-193.

⁵ I. Kajam, *Zavođenje muslimana (Budi svoj!)*, Zagreb 1992, s. 35; B. Daković *Reliquiae reliquiarum – mi prijašnji nismo više isti*, „Studia Ethnologica Croatica”, vol. 12/13, Zagreb 2000/2001, s. 9.

⁶ Tamże.

⁷ I. Kajan, *Bošnjaci u Republici Hrvatskoj*, „Behar”, broj 22-23, Zagreb I-IV 1996, s. 10.

⁸ I. Banac, *Hrvati i Bošnjaci. Odnos hrvatske politike prema Bošnjacima za vrijeme Kraljevine SHS i za vrijeme NDH*, „Behar”, broj 32-33, Zagreb IX-XII. 1997, s. 13; I. Perić, *Hrvatska državotvorna misao u XIX. i XX. stoljeću*, Zagreb 2002, s. 266-267.

Bliskie relacje kulturowe i ekonomiczne między Chorwatami a mieszkańcami BiH nie zostały także przerwane po I wojnie światowej. Obie nacje znalazły się w strukturach nowoutworzonego Królestwa Serbów, Chorwatów i Słowenców (*Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca* – Królestwo SHS). Od początku funkcjonowania Królestwa SHS słowiańscy mużulmanie posiadali swoją reprezentację w parlamencie. Ich interesów broniła utworzona w 1919 roku w Sarajewie partia JMO (*Jugoslavenska muslimanska organizacija*)⁹. Warto podkreślić, że większość działaczy tej partii czuło się Chorwatami. Przykładowo na wyborach w listopadzie 1920 roku z pośród 24 posłów, którzy zostali wybrani z listy JMO, 15 podawało się za Chorwatów, 2 za Serbów, 5 zaś nie opowiedziało się narodowo, a tylko jeden deklarował się jako Bošnjak. Trzy lata później spośród 18 posłów wybranych na listę JMO wszyscy, z wyjątkiem przewodniczącego tej partii Mehmeda Spaho (1883-1939), deklarowało się jako Chorwaci¹⁰.

Przyznawanie się większości polityków JMO do narodowości chorwackiej nie oznaczało jednak, że prowadzili oni prochorwacką politykę. Doskonale zdawali sobie sprawę, że wybór tej opcji oznaczałby konfrontację z Serbami, którzy również rościli sobie pretensję do słowiańskich mużulmanów i do BiH. Dlatego w tym czasie starali się zachować polityczną neutralność. Zmiana kursu polityki JMO nastąpiła dopiero po śmierci M. Spaho w 1939 roku¹¹. Pod przewodnictwem nowego lidera, Džafer-bega Kulenovicia, mużulmańska partia zaczęła przyjmować coraz bardziej prochorwacki kurs. W okresie II wojny światowej niektórzy członkowie tego stronnictwa zaangażowali się w organizowanie ustaszowskiego Niezależnego Państwa Chorwackiego (*Nezavisna Država Hrvatska* – NDH)¹². W jego strukturach słowiańscy mużulmanie byli traktowani jako

⁹ S. Cerić, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, Sarajevo b.d., s. 187; Z. Sančević, *Pogled u Bosnu*, Zagreb 1998, s. 97.

¹⁰ W czasach studenckich M. Spaho uważał się za Serba, później zaś nie chciał się opowiadać ani jako Serb, ani Chorwat. Natomiast jego brat Fehim, reis-l-ulema jugosłowiańskich mużulmanów od 1938 do 1942 roku, podaje się za Chorwata. Trzeci brat Muhamed, z zawodu inżynier, deklarował się jako Serb. Interesujące jest również, że jeden z potomków M. Spaho, Sulejman Spaho, jest obecnie członkiem nacjonalistycznej partii serbskiej SRS (*Srpska radikalna stranka*), na której czele stoi skrajny nacjonalista serbski Vojislav Šešelj (M. Hadžijahić, *Od tradicije do identiteta*, Sarajevo 1989, s. 209-210; http://fildzan.info/index.php?option=com_content&task=view&id=754; <http://arhiva.kurir-info.co.yu/Arhiva/2004/novembar/08/V-08-08112004.shtml>).

¹¹ Według niektórych mużulmańskich historyków M. Spaho został zamordowany (O. Behmen, *The Young Muslims*, Sarajevo 1999, s. 23).

¹² Z. Sančević, *Pogled u Bosnu*, Zagreb 1998, s. 81. Szefem rządu NDH był Ademaga Mešić, z kolei wicepremierem był Osman Kulenović oraz jego brat Džefer-beg. W rządzie NDH było również czterech innych mużulmańskich ministrów: Mehmed Alajbegović, Hilmija Bešlić, Meho Mehić i Ismet Muftić. Ponadto Ismet-beg Gavran Kapetanović był wiceprzewodniczącym parlamentu, Junuz Mehmedagić wiceprzewodniczącym Chorwackiego Banku, a Salih Baljić i Hakija Hodzić przedstawicielami Ministerstwa Spraw Zagranicznych NDH. Po wojnie część z nich zostało straconych przez komunistyczne władze, inni zaś wyemigrowali. Poza krajem zaangażowali się w działalność społeczno-kulturalną. Utworzyli wiele towarzystw m.in. „Društvo bosansko – hercegovačkih i sandžačkih Hrvata muslimana”, które wydawało pismo „Spomenic” oraz „Svijest”. Na Bliskim Wschodzie działało także pismo „Hrvatska volja”. Z kolei w Monachium, Chicago, Melbourne i Toronto założyli „Chorwacko Islamskie Centrum”

„Chorwaci wyznania islamskiego”¹³. Jednocześnie ustaszowskie władze otoczyły ich szczególną opieką. Specjalnie dla nich wybudowano w centrum Zagrzebia meczet¹⁴, a także obiecano zlikwidować efekty niekorzystnej reformy agrarnej z okresu przedwojennego. Realizacja tych projektów wynikała przede wszystkim z dalekosiężnej polityki Ante Pavelicia. Pragnął on zyskać wsparcie muzułmańskich elit, które mogłyby mu pomóc przyłączyć całą BiH do NDH¹⁵.

W komunistycznej Jugosławii kwestia słowiańskich muzułmanów była nadal przedmiotem wielu dyskusji. W spisie ludności z 1948 roku zakwalifikowano ich jako „nieopowiedzianych muzułmanów”, a w 1953 roku przypisano im status „Jugosłowian-opowiedzianych”¹⁶. Na początku lat sześćdziesiątych XX wieku doszło do kolejnych zmian. W 1961 roku nadano im status Muzułmanów w kwestii przynależności etnicznej, a w 1974 roku status narodu pod nazwą „Muzułmanie”.

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku Chorwacja stała się niezwykle atrakcyjnym krajem dla Muzułmanów. W poszukiwaniu pracy przybyło do niej kilka tysięcy wyznawców *Koranu* szczególnie z BiH, Serbii i Czarnogóry. Część traktowała ten kraj jako miejsce tymczasowego pobytu, inni zaś postanowili pozostać tu na zawsze. W konsekwencji według spisów ludności z 1981 roku Muzułmanie zaczęli stanowić, po Chorwatach i Serbach, trzecią, co do wielkości grupę narodową w Chorwacji. Za Muzułmanów uważało się 23 740 obywateli tego kraju. Mieszkali głównie w większych ośrodkach miejskich, m.in. w Zagrzebiu, Dubrowniku, Rijecie, Splicie i Osijeku¹⁷.

Pomimo nadania słowiańskim muzułmanom statusu narodu muzułmańskiego grupa ta nie angażowała się w życie społeczno-polityczne Chorwacji. Do radykalnych przeobrażeń doszło dopiero po śmierci przywódcy Jugosławii, Josipa Broz-Tity (1980). Brak lidera, który tłumiłby nacjonalistyczne tendencje w Jugosławii doprowadził do sytuacji

(*Hrvatski islamski centri*). W tym ostatnim mieście muzułmańska diaspora z Chorwacji na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku wydawała czasopismo „Novi Behar” (M. Bakšić, *Uloga i mjesto Hrvata islamske vjere*, b.d., s. 19).

¹³ Chorwaccy nacjonałiści stosowali także wiele innych nazw na określenie wyznawców *Koranu* z BiH. Ustaszowski minister kultury i edukacji Mile Budak nazywał muzułmanów „czystymi Chorwatami”, a przywódca NDH, Ante Pavelić, „braćmi czystej chorwackiej krwi” (D. Bilandžić, *Historija socijalističke Federativne Reublike Jugoslavije. Glavni procesi 1918-1985*, Zagreb 1985, s. 45; E. Redžić, *Sto godina muslimanske politike. U tezama i kontroverzama istorijske nauke*, Sarajevo 2000, s. 65; H. Matković, *Povijest Nezavisne Drzave Hrvatske*, Zagreb 2002, s. 132-134).

¹⁴ Pierwsze kroki w kierunku utworzenia w Zagrzebiu meczetu podjęto już w 1912 roku (S. Mašović, *Muslimani*, s. 10). Do realizacji tych projektów doszło jednak podczas II wojny światowej w 1941 roku (R. Ivanuš, *Slike, džamija ili muzej*, [w:] „Behar”, broj 38, Zagreb IX-X 1998, s. 18).

¹⁵ M. Bakšić, *Uloga i mjesto*, s. 86.

¹⁶ R. Petković, *Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekti*, Belgrad 1987, s. 23.

¹⁷ R. Čičak-Chand, *Islam imuslimani*, s. 454; R. Petković, *Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekti*, Belgrad 1987, s. 39; zob. też: Š. Omerbašić, *Islam i muslimani u Hrvatskoj*, Zagreb 1999, s. 386-437; M. Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka (VII-XX vijek)*, Sarajevo 2002, s. 511; Š. Tanković, *Koliko Muslimana živi u Hrvatskoj*, „Journal behar”, II-IV 1994, broj 4, s. 11.

cji, w której społeczność mużulmańska znalazła się w ogromnym niebezpieczeństwie¹⁸. Szczególnie pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku zaczęto podważać i negować ich etno-narodową odrębność. W środkach masowego przekazu coraz częściej pojawiała się antymużulmańska retoryka. Dominowały takie hasła jak: „Muslimani crni dani – nema Tita da vas brani” (Mużulmanie czarne dni – nie ma Tity, aby was obronił), „Ko će drugi, ja ću prvi da pijem turske krvi” (Kto chce drugi, ja chcę pierwszy wypić turecką krew)¹⁹.

Wraz ze wzrostem nastrojów antyislamskich w komunistycznej Jugosławii społeczność mużulmańska zaczęła się coraz bardziej angażować politycznie. Głównym inicjatorem jej życia społeczno-kulturalnego była Islamska Wspólnota Religijna w Sarajewie (Islamska Vjerska Zajednica u Sarajevu – IZV). Jej działacze zaczęli wysuwać coraz śmielsze żądania. Domagali się utworzenia w Zagrzebiu (1983) oraz w Rijece (1984) islamskich ośrodków. Wysłunięcie tych postulatów spotkało się z negatywnym odzewem zarówno ze strony komunistycznych władz, jak i rosnących w siłę nacjonalistów. Pomimo wielu trudności IZV udało się zrealizować swoje plany. Już w 1987 roku głównie dzięki pomocy finansowej Arabii Saudyjskiej otwarto meczet w Zagrzebiu²⁰. Dwa lata później powołano w tym mieście filię IZV – Starješinstva Islamske zajednice za SR Hrvatsku i Sloveniju²¹.

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku czołową rolę w życiu politycznym Chorwacji odgrywała prawicowa partia HDZ (Hrvatska demokratska zajednica). Jej lider, Franjo Tuđman, wybrany w 1990 roku na prezydenta Chorwacji, miał ambiwalentny stosunek do Mużulmanów. Z jednej strony publicznie deklarował, że: „Republika Chorwacji dąży do zapewnienia pełnej równoprawności wszystkich jej obywateli niezależnie od ich narodowości i religijnej przynależności, opierając się na wielowiekowej tradycji pokojowego współżycia i równouprawnienia ukorzenionej w chorwackim narodzie”²².

¹⁸ F. Friedman, *The Bosnian Muslim national question*, [in:] ed. P. Mojzes, *Religion and the war in Bosnia*, Atlanta 1998, s. 7.

¹⁹ M. Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka (VII-XX vijek)*, Sarajevo 2001, s. 508.

²⁰ Od tego czasu meczet zagrzebski stał się miejscem wielu kulturalnych i naukowych spotkań mużulmanów z całej Jugosławii. W dniach 24-28 marca 1989 roku w jego murach odbyło się sympozjum pod tytułem *Problemi suvremenog pristupa islamu*, w którym uczestniczyło wielu znanych bośniackich działaczy, m.in. Šefko Omerbašić, Džemaludin Latić, Enes Karić, Mustafa Spahić, itd. (*Sa simpozija problemi suvremenog pristupa islamu (Zagrebačka džamija. 24-28. Mart 1989). Savremene perspektive islama*, „Islamska misao”, broj 124, april 1989, s. 20-21).

²¹ Do prawnego uregulowania tej kwestii doszło 28 kwietnia 1992 roku podczas posiedzenia parlamentu IZV-BiH. Członkami nowoutworzonego oddziału IZV dla Chorwacji i Słowenii zostali Salim Šabić (Zagreb), Hasan Isabegović (Split), Izet Mujabašić (Ljubljana), Izet Spahović (Dubrownik), Selim Idrizi (Jesenica), Husein Huskić (Maribor), Sejdullah Aliti (Osijek), Sejfulah Hodžić (Pula), Ekrem Budimlić (Pula), Fuad Karaga (Sisak), Nasuf Ali (Zagreb), Azim Karamehmedović (Zagreb) (*Organi i tijela islamske zajednice u Jugoslaviji*, „Glasnik vrhovnog starješinstva u SFRJ”, broj 1, januar-februar, Sarajevo 1991, s. 87-90; *Zaključci vrhovnog sabora islamske zajednice u SFRJ*, „Glasnik vrhovnog starješinstva u SFRJ”, broj 2, mart-april 1989, s. 110; g.u. E. Durmišević, *Da, mi smo muslimani II.*, Sarajevo 1996).

²² F. Tuđman wyraził takie zdanie w 1991 roku, po wyborze nowego przewodniczącego IZV, Jakuba Selimovskiego (F. Tuđman, *Čestitke poglavaru Islamske zajednice povodom izbora*, „Glasnik vrhovnog starješinstva u SFRJ”, broj 2, mart-april 1991, s. 248).

Z drugiej zaś wielokrotnie w swoich publikacjach i wystąpieniach podważał ich etno-narodową odrębność, traktując ich jako „Chorwatów islamskiej wiary”²³.

W tym samym czasie w Chorwacji panował pełen pluralizm polityczny. Powstawało coraz więcej partii politycznych o charakterze narodowo-religijnym. Jednym z najważniejszych towarzystw reprezentujących interesy Muzułmanów w Chorwacji był Preporod (Odrodzenie). Jego członkowie pomimo tego, że deklarowali się pod względem narodowym jako Muzułmanie, nie odcinali się od Chorwacji²⁴. Inną muzułmańską organizacją, która odegrała znaczącą rolę w życiu wspólnoty muzułmańskiej w Chorwacji, była Partia Akcji Demokratycznej Chorwacji (Stranka demokratske akcije-Hrvatske [SDA-H])²⁵. Do założenia tego stronnictwa doszło głównie z inicjatywy polityków z BiH, m.in. Aliji Izetbegovicia i Omera Behmena. Pewną rolę w jej organizowaniu odegrali także działacze IZV z Chorwacji. Jednym z nich był zagrzebski imam Salim Šabić, który pełnił w niej funkcję wiceprzewodniczącego (1990-1994). SDAH uważała się za głównego reprezentanta interesów Muzułmanów w Chorwacji i nie chciała dopuścić innych islamskich partii do głosu. Niektórzy z członków SDAH byli zwolennikami ideologii panislamskiej. Na pierwszym miejscu uważali się za członków ummy (wspólnoty muzułmańskiej), a dopiero później narodu muzułmańskiego²⁶.

W opozycji do SDAH swoją działalność na początku 1990 roku zainaugurowała także inna islamska partia – HMDS (Hrvatska muslimanska demokratska stranka). Lider tego stronnictwa, Mirsad Bakšić, nie ukrywał swoich prochorwackich poglądów i sympatii do chorwackiej prawicowej partii HDZ. W programie HMDS z 1990 roku czytamy: „Chorwacka Muzułmańska Partia jest chorwacką partią i reprezentuje interesy Chorwatów islamskiej wiary na obszarze państwa chorwackiego, ale, jak wynika z nazwy, i interesy Muzułmanów”. Członkowie HMDS w swoim programie odwoływali się do ideologii Ante Starčevicia (1823-1896), chorwackiego polityka z monarchii austro-węgierskiej, który traktował słowiańskich muzułmanów żyjących na terenie Chorwacji, BiH, Serbii oraz Czarnogóry za „Chorwatów islamskiej wiary”. W stosunku do muzułmanów HMDS uważała również, że nadanie im przez komunistów w 1974 roku statusu narodu pod nazwą Muzułmanie doprowadziło do: „rozdzielenia dwóch gałęzi chorwackiego narodu”.

²³ Więcej na temat stanowiska F. Tuđmana wobec wyznawców Koranu, zob.: D. Hudelist, *Tuđman: biografia*, Zagreb 2004, s. 512-513.

²⁴ Lider Preporodu, Ibrahim Kajan, ciągle podkreślał, że: „Zagrzeb stał się [dla nich – K.K.] domem, a Chorwacja drogą ojczyzną. [...] W niej, w duchu głębokiego szacunku wobec odmienności – zachowaliśmy swoje dusze” (*Govor na Osnivačkoj skupštini Kulturnog društva Muslimana Hrvatske*, „Preporod”, br. 1/1991, Zagreb 02.05.1991, cyt. za: I. Kajan, *Zavodenje muslimana (Budi svoj!)*, Zagreb 1992, s. 35). Działacze tej organizacji za główny cel postawili sobie kultywowanie tradycji islamu w Chorwacji. Publikacje poruszające tę problematykę pojawiały się na łamach wydawanego przez nich dwumiesięcznika „Behar” oraz „Journal Behar”.

²⁵ *Programske teze Hrvatske muslimanske demokratske stranke*, [in:] M. Bakšić, *Uloga i mjesto*, Zagreb 1989, s. 37-38.

²⁶ A. Kramarevsky, *Political directory on Bosnia and Herzegovina (interim, unofficial)*, Sarajevo 1996, s. 23.

Dlatego za swój główny cel HMDS postawiła sobie ukazać mużulmanom ich: „chorwackie pochodzenie”.

Ogłoszenie niepodległości przez Chorwację (25 czerwca 1991) oraz w konsekwencji wybuch w niej wojny, postawił Mużulmanów w zupełnie nowej sytuacji. Większość z nich broniła swojej ojczyzny i wstąpiła do armii chorwackiej. Podczas wojny chorwaccy mużulmanie udzielili również szerokiego wsparcia swoim współwyznawcom z BiH. Rozszerzenie się konfliktu na ten kraj (1992) sprawiło, że do Chorwacji przybyła duża fala mużulmańskich uchodźców. Głównym organizatorem pomocy dla nich była IZV, a szczególnie zagrzebski imam – Salim Šabić²⁷.

W 1993 roku doszło do gwałtownych przemian w relacjach między Mużulmanami a Chorwatami. Ci drudzy postanowili odstąpić od współpracy wojskowej z nimi, która trwała od początku wojny w BiH i stanęli po stronie Serbów²⁸. Wtedy to, jak słusznie zauważył chorwacki prawicowy polityk, Mladen Schwarz, Franjo Tuđman, przestał traktować Mużulmanów jako „nieobca część chorwackiego narodu”, lecz „zaczął ich wartościować jako *balije* i *poturczehcy*”²⁹.

Utworzenie wspólnego frontu serbsko-chorwackiego skierowanego przeciwko Mużulmanom sprawiło, że znaleźli się oni przed groźbą całkowitego unicestwienia. Ich liderzy z BiH uznali wówczas, że należy jak najszybciej przygotować program narodowy. Zdecydowano się wówczas odrzucić komunistyczną nazwę narodu mużulmańskiego, która miała bardziej konotacje religijne i przyjąć nową, świecką – Bošnjacy. Do uprawnienia tego postanowienia doszło 28 września 1993 roku w Sarajewie, podczas obrad Kongresu Bośniacko-Mużulmańskich Intelktualistów. Od tego czasu prowadzono szeroką akcję propagandową, która miała przekonać wszystkich słowiańskich mużulmanów z ziem jugosłowiańskich do nowej narodowej nazwy.

Wprowadzenie tych zmian nie było jednak akceptowane przez wszystkich słowiańskich mużulmanów z Chorwacji. Część z nich zamierzała pozostać przy starej nazwie Mużulmanie, część uważała się za Chorwatów wiary islamskiej. Zwolennikami przyjęcia tego ostatniego rozwiązania były władze chorwackie, a zwłaszcza rządząca partia HDZ. Po wojnie (1995) lider tego stronnictwa, Franjo Tuđman, publicznie negował istnienie narodu mużulmańskiego, czy bošnjackiego. Powrócił do swoich wsześniejszych tez, w których głosił, że Mużulmanie z BiH to w rzeczywistości „Chorwaci wyznania islamskiego”. Takie zdanie wyraził m.in. na łamach francuskiej gazety „Figaro”, gdzie stwierdził, że: „większość tych bośniackich mużulmanów historycznie jest pochodzenia chorwackiego. Wielu z nich mówi [dialektem – K.K.] ikawskim”³⁰. Okazją do realizacji tych poglądów były prace nad zmianami w Konstytucji Chorwacji w 1997 roku. Podjęto

²⁷ I. Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000. Treći svezak: 1918.-2000.*, Zagreb 2000, s. 400; S. Mašović, *Muslimani*, s. 10.

²⁸ Więcej na temat konfliktu między Chorwatami a Mużulmanami, zob.: I. Goldstein, *Croatia: a history*, London 1999, s. 243-248.

²⁹ M. Schwartz, *Hrvatska nakon Tuđmana*, Zagreb 2000, s. 217. *Balije* to obraźliwe określenie na wyznawców *Koranu*, które oznacza bydło.

³⁰ M. Spahić, *Ako Tuđman vodi Bošnjake u Evropu, ko će voditi Hrvate*, „Ljiljan” 1. novembar 1995, cyt. za: g.u. E. Durmišević, *Da, mi smo muslimani II.*, Sarajevo 1996, s. 168.

wówczas uchwałę, w której wymazano z niej pojęcia Muzułmanie oraz Słoweńcy. W tekście konstytucji Chorwacji z tego roku czytamy, że: „Republika Chorwacka ustanawia się jako narodowe państwo chorwackiego narodu i państwo członków autochtonicznych narodowych mniejszości: Serbów, Rusinów i innych, którzy są jej obywatelami, którym gwarantuje się równoprawność z obywatelami narodowości chorwackiej i zapewnia narodowe prawa i swobody z demokratycznymi normami ONZ i ziem wolnego świata”³¹.

Podjęcie tych działań zostało odebrane negatywnie przez większość środowisk muzułmańskich. Pierwszy sprzeciw w tej sprawie wyrazili przedstawiciele Preporodu. Przygotowali oni dwa listy otwarte. Jeden z nich wręczono prezydentowi Chorwacji, drugi zaś przedstawiono opinii publicznej. W tym pierwszym czytamy: „Nigdy nie przestaniemy być tym, kim jesteśmy! *Bošnjacy!* Jesteśmy żywi. I kiedy stanimy przed Panem, będziemy mówić. Jesteśmy częścią Wiecznie Żywą”³². Kolejna okazja do wyrażenia dezaprobaty wobec tej decyzji przez działaczy muzułmańskich nadarzyła się pod koniec 1998 roku. W imieniu IZV, mufti Š. Omerbašić wręczył list protestacyjny przewodniczącemu Chorwackiego Państwowego Parlamentu (Hrvatskog državnog sabora), Vlatko Pavleticiowi i odmówił udziału w posiedzeniu Domu Parlamentarnego i Żupańskiego (Zastupničkog i Županijskog doma)³³.

Oprócz prób zasymilowania Bošnjaków chorwackie władze starały się także ograniczać rozwój ich życia religijnego. Byli przeciwni budowie jakichkolwiek islamskich obiektów na terenie Chorwacji. Aż do 1998 roku trwał spór na temat budowy jednego z nich w Rijecie. Ostatecznie doszło do kompromisu. Lokalne władze zgodziły się na budowę meczetu, ale z dala od centrum miasta. Wybór nowej, gorszej lokalizacji nie oznaczało jednak końca kłopotów muzułmańskiej wspólnoty z Rijeki. Przeciwnikami budowy nowego meczetu była tym razem chrześcijańska większość tego miasta³⁴.

Sytuacja Bošnjaków uległa poprawie dopiero po zwycięstwie w wyborach parlamentarnych socjaldemokratów (2000). W tym samym roku nowym prezydentem Chorwacji został wybrany liberał Stjepan Mesić, któremu zależało na wypracowaniu *modus vivendi* z muzułmańskimi liderami. Publicznie deklarował on, że: „dla *Bošnjaków* i pozostałych mieszkańców Chorwacji z mniejszościowych narodów musi być miejsce we władzy wykonawczej”³⁵. Podczas rządów lewicy w Chorwacji uregulowano relacje między państwem a IZV, oraz powołano w gminach, miastach i żupaniami³⁶ Rady Mniejszości Narodowych (Vijeća nacionalnih manjina) (2002). Nie udało się jednak wprowadzić do preambuły konstytucji Republiki Chorwackiej nowej narodowej nazwy słowiańskich muzułmanów – Bošnjacy.

³¹ I. Perić, *Hrvatski državni*, s. 412.

³² I. Kajan, *Ustavna smrt Bošnjaka*, „Behar”, broj 32-33, Zagreb IX-XI 1997, s. 3.

³³ *Reagovanje muftije zagrebačkog*, „Preporod”, broj 1/6271, Januar 1998, s. 23; zob. też: Š. Tančković, *SDAH: Zahtjev za zaštitu bošnjačke manjine u Hrvatskoj*, „Journal behar”, broj 20, Zagreb I-II 1998, s. 11.

³⁴ A. Kadribegović, *Hrvatska uljudba: za džamiju čija*, „Preporod”, broj 8/634, 15. april 1998, s. 6.

³⁵ *Mesić primio izaslanstvo SDAH*, „Journal behar”, broj 41, Zagreb I-II 2001, s. 1.

³⁶ Pełnią funkcję województw w Chorwacji.

Po trzech latach nieobecności w 2003 roku do władzy powróciła prawicowa partia HDZ. Zwycięstwo tego stronnictwa w wyborach parlamentarnych zaniepokoiło większość społeczności muzułmańskiej w Chorwacji. Ich liderzy obawiali się powrotu do wcześniejszych praktyk tego stronnictwa, które zmierzały do ograniczenia praw mniejszości narodowych i religijnych. Okazała się jednak, że nowemu liderowi HDZ, Ivo Sanaderowi, pełniącemu równocześnie funkcję premiera Republiki Chorwackiej zależało na utrzymaniu dobrych kontaktów z tymi grupami. Odcinał się on od linii politycznej Franja Tuđmana, który dążył do uznania słowiańskich muzułmanów za „Chorwatów islamskiej wiary”, i obiecał wprowadzenie ich pod nazwą Bošnjacy do preambuły konstytucji Republiki Chorwackiej³⁷. Propozycja nowego premiera została przyjęta przez liderów muzułmańskich z wielkim entuzjazmem. Ich niepokój wzbudziła jedynie decyzja rządu chorwackiego z 2005 roku, dotycząca wysłania żołnierzy chorwackich do Iraku. Przywódca IZV w Chorwacji, Šefko Omerbašić, wyraził opinię, iż śmierć jednego z żołnierzy chorwackich z rąk muzułmanów w Iraku, mogłaby gwałtownie wpłynąć na pogorszenie wizerunku wyznawców *Koranu*, a tym samym narodu bošnjackiego w Chorwacji.

Pomimo wyraźnej poprawy sytuacji społeczno-politycznej Bošnjaków w Republice Chorwackiej, utrzymanie przez tę wspólnotę swojej etno-narodowej odrębności wydaje się być niezwykle trudnym zadaniem. Głównym zagrożeniem dla niej jest nadal asymilacja. Pewną rolę w tym procesie odgrywa atrakcyjność kultury chorwackiej, która uważana jest, szczególnie przez młodych ludzi, za cywilizacyjnie wyższą od bośniackiej, czy islamskiej. Źródłem asymilacji są ponadto mieszane małżeństwa, które pojawiły się szczególnie w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Jeden z chorwackich imamów, Hazima ef. Bećirević, za przykład tego procesu podaje miejscowości Labin (Istria), gdzie żyje ponad 300 mieszanych małżeństw, głównie między Bošnjakami i członkami innych nacji. Dzieci z tych małżeństw najczęściej i odcinają się od islamskich korzeni³⁸. Istnieje jeszcze wiele czynników, które mogą w przyszłości doprowadzić do narodowej konwersji Bošnjaków. Dlatego losy narodu bošnjackiego w Chorwacji wciąż są niejasne.

BOSNIANS, MUSLIMS OR CROATS OF ISLAM FAITH? PROBLEM OF NATIONAL IDENTIFICATION OF SLAVIC MUSLIMS IN CROATIA

S u m m a r y

After the death of Tito, a communist leader of Yugoslavia, radical changes started in the country. The lack of a leader who would suppress nationalistic tendencies in the country caused a threat to the Muslim communities there. At the end of the 80s of the 20th century their ethnic and national identity started to be questioned.

³⁷ L. Tomićić, *Razgovor: Šefko Omerbašić, predsjednik Mešihata islamske zajednice o odnosu prema islamu u Hrvatskoj, Sanader obećao vratiti Bošnjake u Ustav*, [w:] [http://www.novolist.hr/Default.asp?WCI=Rubrike&WCU=285A28582863285A2863.\(06.08.2005\)\)](http://www.novolist.hr/Default.asp?WCI=Rubrike&WCU=285A28582863285A2863.(06.08.2005))).

³⁸ B. Perva, *Rudari se vraćaju kući*, [w:] „Preporod” broj 6/632, 15 mart 1998, s. 15.

Together with the growth of anti-Muslim feelings in the communist Yugoslavia, the Muslim community started to be active on a political scene. Its activists started to pose more and more brave demands.

The aim of this article is to present the activities of Muslim parties in Croatia between 1990-2006. The paper deals with the reasons for political engagement of Muslims and their religious and national restoration. The present work also analyzes the awareness of Muslims and their ways of gaining respect for their rights. The other problem in question is the attitude of the authorities of the Republic of Croatia towards Slavic Muslims. It is interesting to see whether the authorities aimed at assimilating Slavic Muslims, limited their religious life and respected their rights.